

ŚWIĘTA LIPKA W LATACH 1920—1940

Święta Lipka, położona na pograniczu Warmii i Mazur, jest znanym sanktuarium maryjnym i pielgrzymkowym. Czczone w zabytkowym kościele barokowym figura i obraz Matki Boskiej przyciągają nadal pielgrzymów i turystów.

Początki kultu maryjnego sięgają tu niepamiętnych czasów, najprawdopodobniej XIV, a może i nawet XIII w. O pielgrzymowaniu do Świętej Lipki można mówić jednak dopiero od wieku XV. Czynna już była wówczas kaplica, z wnętrza której wyrastała pamiątkowa lipa. W czasie reformacji protestanci z pobliskiego Kętrzyna zburzyli kaplicę i na jej miejscu ustawili szubienicę, jako przestrożę dla czcicieli Matki Boskiej Świętolipskiej. Nie przerwało to ani kultu, ani potajemnego pielgrzymowania do Świętej Lipki¹.

Sytuacja ta trwała aż do początku XVII w., gdy została przywrócona wolność religijna. Wówczas biskup warmiński Szymon Rudnicki rozpoczął starania o przywrócenie katolikom utraconego sanktuarium w Świętej Lipce. Wymagało to wykupienia terenu Świętej Lipki od protestanta Ottona von Groebena. Uczynił to Stefan Sadorski, sekretarz królewski. W 1617 r. odkupił plac pod kościół, a w dwa lata później cały teren Świętej Lipki. Sadorski zatroszczył się nie tylko o odbudowę zniszczonej kaplicy, ale również o przekazanie jezuitom byłego klasztoru po augustianach w Reszlu z przeznaczeniem na kolegium oraz kaplicy i domu w Świętej Lipce. Sadorski kilkakrotnie zmieniał treść aktu donacyjnego. W pierwszym testamencie z 23 września 1624 r. zapisał jezuitom Świętą Lipkę wraz ze świeżo zbudowaną przez siebie kaplicą, domami, lasem i jeziorami, przekazując jednak prawo patronatu Warmińskiej Kapituły Katedralnej i królowi polskiemu. Istotne decyzje zapadły jednak w 1636 r. Wówczas Sadorski przekazał Świętą Lipkę kapitule warmińskiej, z zastrzeżeniem, iż dobra te nie mogą być sprzedane. Sadorski prosił kapitułę o opiekę nad Świętą Lipką. Dokumentem z 18 sierpnia 1639 r. Warmińska Kapituła Katedralna przekazała Świętą Lipkę jezuitom w użytkowanie, zachowując dla siebie prawo własności i opieki².

Święta Lipka była położona w zasadzie już na Mazurach, a więc na terytorium

¹ Krótka wiadomość o początkach i pomnożeniu nabożeństwa i cudów na słynącym wielkimi łaskami Maryi Panny miejscu Świętej Lipki, z różnych historyków wyjęta. Roku Pańskiego 1770 w Brunsbergu.

² A. Szorc, Stefan Sadorski (1581—1640). Fundator Świętej Lipki, cz. 1 i 2, *KMW* 4 (1994), s. 407, 1 (1995), s. 35 nn.

Prus Książęcych. Istniały obawy, iż mogą być czynione ze strony Prus próby usunięcia jezuitów. Wówczas mogłoby dojść do ponownego przejęcia Świętej Lipki przez protestantów. Pragnąc się od tego niebezpieczeństwa uchronić, być może z tego względu Stefan Sadorski przekazał najpierw całą Świętą Lipkę, ziemię i kaplicę Warmińskiej Kapituły Katedralnej, jako niepozbywalną własność, a ta przekazała jej użytkowanie jezuitom.

Warmińska Kapituła Katedralna nie rezygnowała ze swojego prawa opieki nad fundacją Świętej Lipki, w sytuacjach wątpliwych powołując się na akt donacyjny Stefana Sadorskiego. Szczególnie trudny okres nastał po 1780 r., kiedy zakon Jezuitów uległ kasacji, a duszpasterstwo Świętej Lipki musiało przejść duchowieństwu diecezjalne. Sytuacja taka trwała aż do 1932 r., kiedy Jezuici powrócili do Świętej Lipki.

Warmińska Kapituła Katedralna na swych posiedzeniach w omawianym okresie często podejmowała sprawy Świętej Lipki, troszcząc się o stan fundacji Stefana Sadorskiego. Są to przede wszystkim sprawy nadzoru nad działalnością gospodarczą proboszczów, pełnomocnictw dla nich, dzierżawy majątku fundacji, a więc jezior³, lasu⁴, domów⁵, ziemi⁶, sprawy placu przedkościelnego⁷, konserwacji budynków i kościoła, krużganków⁸, podatków⁹, przystąpienia do spółki wodnej¹⁰, procesów z rybakim jeziornym w Świętej Lipce — Schmadtke¹¹, uposażenia proboszczów¹², dzierżawy miejscowej gospody¹³, zapisów hipotecznych Fundacji Świętolipskiej jako własności Warmińskiej Kapituły Katedralnej¹⁴, wyboru proboszcza ks. H. Büchmanna i jego przeniesienia¹⁵.

Zachowane akta kapituły świadczą, iż kapituła była konsultowana przy podejmowaniu wszelkich decyzji gospodarczych i finansowych dotyczących fundacji Świętej Lipki¹⁶.

Na posiedzeniu z 8 stycznia 1932 r. Warmińska Kapituła Katedralna podjęła problem sanktuarium Świętej Lipki w szerszym niż zwykle wymiarze. Spowodowane to było memorandum ks. dr. G. Materna, dziekana z Reszla, w którym informował o trudnej sytuacji gospodarczej Fundacji Świętolipskiej. Przyczynę tego stanu rzeczy upatrywał w zmniejszonym napływie pielgrzymów do sanktuarium. Proponował w nim przekazanie Świętej Lipki zgromadzeniu zakonnemu.

³ AAWO, *Protocollarium Capituli Cathedralis Warmiensis 1898—1943*, 6 XI 1920, 23 IX 1922, 14 VI 1924, 14 VIII 1926.

⁴ Tamże, 20 II 1932, 5 III, 27 V 1932, 24 II 1940.

⁵ Tamże, 13 V 1921.

⁶ Tamże, 6 V 1922, 8 I 1938, 8 VIII 1939.

⁷ Tamże, 3 XI 1924, 2 III 1936, 20 I 1939.

⁸ Tamże, 18 X 1929, 19 I 1931, 20 II 1932, 14 IX 1939.

⁹ Tamże, 23 XII 1924, 21 I 1925, 7 III 1925.

¹⁰ Tamże, 2 XI 1921.

¹¹ Tamże, 16 III 1922, 19 VI 1931, 9 VI i 6 VII 1933. Por. *Diarium Residentiae Sacrolindensis a die 14 IX 1932 — 24 VI 1941*. Archiwum Klasztoru OO. Jezuitów w Świętej Lipce. AAWO, AK I H 12: Heiligelinder See, 1922—1943.

¹² Tamże, 30 XI 1922, 3 V 1923, 25 IX 1923, 9 VI i 6 VII 1933.

¹³ Tamże, 25 VIII 1923, 26 VI i 27 V 1932, 5 VII 1937, 3 XI i 23 XII 1938, 21 III 1939, 21 XII 1940.

¹⁴ Tamże, 20 III 1924, 20 II 1932, 26 I 1937, 26 I, 18 II i 2 IV 1937.

¹⁵ Tamże, 14 VIII 1926, 8 I 1932.

¹⁶ AAWO, AK I H 10, Heiligelinde 1932—1942, Geldsachen, Darlehen, Stiftungen usw.

Kapituła zgodziła się na propozycję biskupa warmińskiego M. Kallera, aby to byli jezuici, pod warunkiem jednak zagwarantowania kapitule własności Świętej Lipki, bez żadnych dodatkowych zobowiązań. Kapituła była również zdania, że beneficja związane z miejscowym kościołem powinny być również przekazane jezuitom. 8 I 1932 r. upoważniono kanonika ks. F.X. Sandera i wikariusza generalnego ks. A. Marquardta do prowadzenia rozmów z dotychczasowym proboszczem Świętej Lipki ks. H. Büchmannem¹⁷.

Biskup warmiński Maksymilian Kaller powiadomił 11 stycznia 1932 r. prowincjała północnoniemieckiej prowincji jezuitów ks. Bernarda Bleya o zamiarze przekazania Świętej Lipki Towarzystwu Jezusowemu. Prowincjał Bley wyraził zgodę na przejęcie Świętej Lipki w piśmie datowanym 22 stycznia 1932 r., skierowanym do prepozyta kapituły ks. Franciszka Ksawerego Sandera¹⁸.

Na kolejnym posiedzeniu kapituła uchwaliła, iż konieczna jest nowa umowa z jezuitami. Projekt takiej umowy, przedłożonej ze strony prowincjała jezuitów, był dyskutowany na posiedzeniach 11 IX i 29 X 1932 r.¹⁹. Różne warianty tej umowy znajdują się w aktach Kapituły²⁰. Ostateczny projekt umowy został podpisany 22 listopada 1932 r. przez Prowincjała Jezuitów ks. Bernarda Bleya i ks. Franciszka Ksawerego Sandera, prepozyta kapituły. Umowa stwierdza w paragrafie 1: *Warmińska Kapituła Katedralna przekazuje Towarzystwu Jezusowemu w użytkowanie duchową fundację Świętej Lipki, którą opiekowała się przez prawie dwa wieki od jej założenia, z wszystkimi jej budynkami i nieruchomościami (które przy przekazaniu trzeba oddzielnie wymienić), z tym jednak że wyraźnie zastrzega sobie prawo własności po wszystkie czasy*²¹. Przekazanie Świętej Lipki Towarzystwu Jezusowemu potwierdziła pisemnie Kongregacja Soboru pismem Prot. N. 4461/33 z 19 maja 1933 r.²².

Do tych ustaleń nawiązują późniejsze ustalenia rachunkowe, przyjęte na posiedzeniu kapituły z 21 XII 1940 r., w których stwierdza się m.in., iż *Fundacja Święta Lipka (Własność Warmińskiej Kapituły Katedralnej) obejmuje kościół pielgrzymkowy i gospodarstwo rolne*²³.

W latach 1920–1932 proboszczami w Świętej Lipce byli ks. Antoni Krause (od 1914 do 1926 r.) oraz ks. Herman Büchmann (do 1926 do 1932 r.). Razem z nim pracowali jako wikariusze:

Ks. Albin Wenskowski (?–1920)

Ks. Bronisław Sochaczewski (17 VIII 1921 — 1 VIII 1922)

Ks. Jan Kraemer (1 VIII 1922 — 20 XII 1926)

Ks. Franciszek Bulitta (20 XII 1926 — 1930)²⁴

Ks. Karol Neumann, emeryt.

W latach 1922–1926 odnowione zostały w kościele barokowe malowidła przez Olbersa z Hanoweru. W 1931 r. dach kościoła pokryto blachą miedzianą. Ze

¹⁷ Protocollum, 8 I 1932.

¹⁸ AAWO AK I H 9, Heiligelinde, Wirtschaftliches im Allgemeinen 1923–1943.

¹⁹ AAWO, Protocollarium, j.w., 8 I 1932.

²⁰ AAWO, AK I H 9, j.w., 27 VII 1932.

²¹ Tamże.

²² Tamże.

²³ AAWO, Protocollarium, j.w., 8 I 1932.

²⁴ Kennsbock, Święta Lipka. AAWO, sygn. Święta Lipka 14, k. 51.

względem na wysoki koszt miedzi nie starczyło jej na pokrycie kaplic krużgan-
kowych²⁵.

W 1932 r. nastąpiło przekazanie Świętej Lipki jezuitom. Oficjalnie dokonało się to 11 listopada 1932 r., jednak już wcześniej, mianowicie 16 lutego 1932 r. przybył do Świętej Lipki O. Maksymilian Müller, jezuita z Opola, aby jako wikariusz pracować przy proboszczu ks. Hermanie Büchmanie i przygotowywać założenie domu zakonnego.

20 czerwca dotychczasowy proboszcz ks. H. Büchman opuścił Świętą Lipkę i przeniósł się do parafii we Franknowie, a jego miejsce zajął tymczasowo o. F.X. Jung, mistrz nowicjatu jezuitów z prowincji litewskiej²⁶.

25 sierpnia 1932 r. Święta Lipka podejmowała znakomitych gości, mianowicie nuncjusza apostolskiego z Berlina Cesare Orsenigo, biskupa warmińskiego M. Kallera, biskupa gdańskiego Edwarda O'Rourke i prowincjała jezuitów o. Bleya. Goście zostali serdecznie powitani przez pielgrzymów w Świętej Lipce²⁷.

O. Leopold Willimsky, nowy superior klasztoru jezuitów w Świętej Lipce, przybył tu 14 września 1932 r. Razem z nim rozpoczęli życie zakonne ojcowie Maksymilian Müller, F.X. Jung, a także bracia Frank i Freytag oraz posługujący Herbert Kösling²⁸.

Parafia Święta Lipka obejmowała swą duszpasterską opieką 1400 wiernych, zamieszkałych w 31 miejscowościach. Teren parafii był rozległy, stąd też wysiłek nowych duszpasterzy został skierowany na wybudowanie kościołów filialnych. Poświęcenie nowego kościoła filialnego w odległym o 7 km Wilkowie nastąpiło w 1935 r. W rok później Wilkowo stało się parafią samodzielną.

Ośrodkiem całej parafii był jednak kościół w Świętej Lipce. Służył nie tylko parafianom, ale i licznyim pielgrzymom. Jesienią 1933 r. założone zostało w kościele i klasztorze elektryczne oświetlenie, ufundowane z ofiar pielgrzymów²⁹. Wkrótce potem kościół i jego otoczenie otrzymało nagłośnienie, które okazało się bardzo przydatne podczas wielkich pielgrzymek diecezjalnych.

Kościół w Świętej Lipce służył zarówno parafianom, jak i pielgrzymom.

W niedziele i święta porządek nabożeństw był następujący: 6.15 — Msza św. cicha, 10 — suma z kazaniem, 14 — nieszpory lub różaniec. W dni pielgrzymkowe układ nabożeństw ulegał zmianie: 6.15 — Msza św. cicha, 7.30 — Msza św. z kazaniem, 8.30 — Msza św. z wystawieniem Najśw. Sakramentu, 10 — suma uroczysta z kazaniem i procesją z Najśw. Sakramentem. W niektóre dni pielgrzymkowe dochodziło kazanie po polsku po mszy św. o godz. 8.30.

Jeżeli pielgrzymi pozostawali na noc, odprawiano Różaniec i Drogę Krzyżową, a wieczorem o godz. 19.30 nabożeństwo maryjne.

W tygodniu (od 1934 r.) Msze św. były o godz. 7. W każdy pierwszy piątek była Msza św. o Najśw. Sercu Pana Jezusa z kazaniem i nabożeństwem pokutnym.

²⁵ F. Bucholz, Bericht des Konservators der Kunstdenkmäler der Provinz Ostpreussen über seine Tätigkeit im Jahre 1931, *Ermländisches Kirchenblatt* (= *EK*) 20 (1932), s. 235.

²⁶ Kirchliche Personalmeldungen, *EK* 11 (1932), s. 129.

²⁷ Der Besuch des Hochwürdigsten Herrn Nuntius Cesare Orsenigo im Ermland, *EK* 24 (1932), s. 271.

²⁸ Diarium, j.w.

²⁹ Elektrische Beleuchtung in der Wallfahrtskirche Heiligelinde, *Königsberger Katholisches Kirchen-Blatt* 4 (1934), s. 43.

Komunie św. stanowe przypadały: 1 niedziela miesiąca — mężczyźni i młodzież męska, 2 niedziela — dzieci szkolne, 3 niedziela — dziewczęta, 4 niedziela — kobiety. Spowiedź codziennie rano od godz. 6.30, w soboty i wigilie świąt o godz. 14 i na zgłoszenie³⁰.

Corocznie, poczynsz od lutego, przychodziły do Świętej Lipki pielgrzymki ofiarne, tzw. *łosiery*. Większość z nich istniała od niepamiętnych czasów. Najczęściej *łosiery* podejmowano z powodu nieszczęść, przeważnie zarazy, które siały śmierć wśród ludzi, z powodu pomoru bydła, głodu, pożarów.

W omawianym okresie do Świętej Lipki przychodziły w ciągu roku pieszce pielgrzymki ofiarne w następującym porządku:

1. 2 lutego — Matki Boskiej Gromnicznej — pielgrzymki z okolicy.
2. Czwartek po Wielkanocy — pielgrzymka z Klewna na godz. 9.
3. Niedziela po 1 maja na godz. 9 — pielgrzymki z Sątopy i Reszla.
4. Niedziela po Wniebowstąpieniu — pielgrzymki z Bisztynka, Unikowa, Rynu Reszelskiego (dla uproszenia ochrony od zarazy) na godz. 8.
5. Sobota przed Zesłaniem Ducha Świętego — pielgrzymki ze Stryjewa, Stanclewa, Bredynek na godz. 16—17.
6. Uroczystość Zesłania Ducha Świętego — pielgrzymka z Surmówki na godz. 8.30.
7. Poniedziałek Zesłania Ducha Świętego — pielgrzymki z Reszla z ul. Rybackiej (dla uproszenia ochrony od zarazy) na godz. 7.30 oraz na godz. 9 z Klewna.
8. Wtorek po Zesłaniu Ducha Świętego — pielgrzymki z bliższej okolicy. O godz. 16 odbywało się zakończenie 40-godzinnego nabożeństwa z kazaniem.
9. Niedziela Trójcy św. — pielgrzymka z Jezioran na godz. 8, a z Zawid na godz. 9.
10. Sobota po Bożym Ciele — pielgrzymka z Sułowa na godz. 9.
11. Niedziela po Bożym Ciele — pielgrzymki z miejscowości: Wozławki (dla uproszenia ochrony od zarazy), Kolno Reszelskie, Paluzy, Otry, Robawy, Kominki, Mnichówko na godz. 7—8; Tolniki Małe na godz. 9.
12. Trzecia niedziela po Zesłaniu Ducha św. — pielgrzymka z Olsztyna na godz. 15.
13. Niedziela przed św. Janem Chrzcicielem — pielgrzymka z Krekol na godz. 8.
14. Niedziela po św. Janie Chrzcicielu — pielgrzymka z Barczewa, Mragowa, Prosit, Rogóza, Dąbrowy, Lembruka na godz. 8.
15. 28 czerwca w wigilię uroczystości św. Piotra i Pawła — pielgrzymki ze Stanclewa, Bredynek, Rzecka, Stryjewa, Barczewka w godz. od 14 do 16.
16. Niedziela po uroczystości św. Piotra i Pawła — pielgrzymki z Legin, Lutr (tylko przy dacie parzystej), z Pleśna w godz. od 7.30 do 8.30.
17. 1 lipca — pielgrzymki z Klebarka Wielkiego, Purdy, Kobuły, Rudzisk, Różnowa, Ramsowa, Bartoły Wielkich, Lamkowa, Sętała, Biesowa, Węgoja w godz. od 14 do 16. O godz. 16 kazanie po polsku. Nieszpory z procesją i kazaniem po niemiecku.

³⁰ Vermeldungen-Heiligelinde 1.01.1935—5.06.1938. Archiwum Klasztoru OO. Jezuitów w Świętej Lipce.

18. 2 lipca w uroczystość Nawiedzenia NMP — pielgrzymka ze wsi Czarny Kierz w godz. od 7 do 8, następnie kazanie w języku polskim, a o godz. 10 kazanie po niemiecku i suma.

19. Niedziela po 2 lipca — pielgrzymki z Lidzbarka Warmińskiego na godz. 8, a z Orzechowa i Jesionowa (co trzy lata) również na godz. 8.

20. Druga niedziela po 2 lipca — pielgrzymka z Biskupca Reszelskiego na godz. 16—17 w sobotę poprzedzającą oraz z Radostowa i Frączek (w latach parzystych).

21. 22 lipca w uroczystość św. Marii Magdaleny — pielgrzymka z Kiwit na godz. 8.

22. Niedziela po 22 lipca — pielgrzymki z Grzędy i Dobrego Miasta na godz. 8 (co trzy lata).

23. 25 lipca w uroczystość św. Jakuba Apostoła — pielgrzymka z Reszla (z prośbą o opiekę przed pożarem) na godz. 8.

24. 16 sierpnia w uroczystość św. Rocha — pielgrzymki z Reszla, ze Starego Miasta, przedmieścia *Freizeit* i ul. Zamkowej (z prośbą o opiekę przed zarazą) w godz. 8—9 oraz z Pasterzewa w godz. 8—9.

25. Pierwsza niedziela po 8 września, uroczystość Narodzenia NMP — pielgrzymki: ze Stanclewa na godz. 15, z Mrągowa i Warpun na godz. 7.45, z Tolnik Małych, Mnichówka, Zawid, Widryn, Lembruka, Kępy Tolnickiej i Otr na godz. 9.

26. 17 września — pielgrzymka ze Świętej Lipki w podziękowaniu za ocalenie od cholery, na godz. 7.

27. 19 września — pielgrzymka z Reszla na godz. 8.

28. 19 września — pielgrzymka z Łabędziewa, w podziękowaniu za ocalenie od cholery, na godz. 9.

29. 28 września — pielgrzymki z Biesowa, Stanclewa, Stryjewa, Węgoja, Bredynek, na godz. 15.

30. 29 września w uroczystość św. Michała Archaniola — pielgrzymki z Widryn, Klewna, Kominek, Samławek, Robawów, na godz. 9.

31. 1 listopada, w uroczystość Wszystkich Świętych — pielgrzymki z Pasterzewa, Widryn i okolicy Świętej Lipki, na godz. 8³¹.

Sanktuarium w Świętej Lipce w uroczystości odpustowe było chętnie nawiedzane przez ewangelickich Mazurów nie tylko w połowie XIX w.³², ale jeszcze w okresie międzywojennym. M. Orłowicz w 1923 r. odnotował, iż podczas odpustu w uroczystość św. Piotra i Pawła, 29 czerwca, w czasie uroczystej mszy św. tzw. luterskiej o godz. 4 rano *Mazurzy ze świecami w ręku na kolanach obchodzą ołtarz dokoła. Ich nabożeństwo do tutejszej Matki Boskiej nie zdoła zachwiać czterechsetletnia praca pastorów, którzy na odpusty tutejsze patrzą krzywym okiem*³³.

³¹ Der Wallfahrtsort Heiligelinde in der Diözese Ermland, Braunsberg 1924, s. 58 nn. — Der Wallfahrtsort Heiligelinde in der Diözese Ermland, Braunsberg 1924, s. 58 nn.

³² Janusz Jasiński, Pielgrzymki do Świętej Lipki od schyłku XVIII do początku XX wieku, *Zapiski Historyczne* 4 (1991), s. 71 nn.

³³ M. Orłowicz, Ilustrowany przewodnik po Mazurach Pruskich i Warmii, Lwów — Warszawa 1923, s. 164.

Szerzej na ten temat pisał ks. Walenty Barczewski w swojej książce *Nowe kościoły katolickie na Mazurach: Ślady życia katolickiego na luterskich Mazurach nigdy zupełnie zatarte nie zostały. W pierwszych po reformacji czasach żyły liczne rodziny, a nawet siola według wiary ojców — po katolicku, nie wiedząc może nawet tego. Ludzie niby luterscy zachowywali i zachowują po dawnemu posty i abstynencję w piątki i wigilie, czcili i czczą adwent i wielki post przed Wielkanocą, jako czasy święte, nadzwyczajne, obchodzili i obchodzą święta katolickie, szczególnie uroczystości N. Marii Panny, dni Apostołów i Przemienienie Pańskie... Przy takiej sympatii ludności lutersko-mazurskiej do wiary i obrzędów nie dziw, że mimo reformacji i jej skutków wielu w sercu pozostało katolikami. Niektórzy i otwarcie wyznawali wiarę ojców, chodząc choć rzadko do spowiedzi i komunii św. do pogranicznej Polski, do pobliskiej Warmii lub do świątyni świętolipskiej, która sama cudowna, cudownym tylko sposobem zdołała się oprzeć tak zwanej reformacji i pozostała jedynym miejscem świętem na Mazurach i dla katolików i ewangelików³⁴.*

Tradycja ta zachowała się i w późniejszych latach. *Ermländisches Kirchenblatt* w 1938 r. odnotował: *w porannych godzinach święta Piotra i Pawła oraz Nawiedzenia NMP stali corocznie pielgrzymi obydwu wyznań w cichym nabożeństwie lub też ze śpiewem i świecami ofiarnymi przed cudownym Obrazem ze Świętej Lipki³⁵.*

Dawniej wszystkie pielgrzymki chodziły do Świętej Lipki pieszo, nawet z Olsztyna. Z biegiem lat tylko niektóre pielgrzymki dochowały tej dawnej tradycji.

Na szczególną uwagę zasługuje pielgrzymka z Olsztyna.

Pielgrzymka z Olsztyna do Świętej Lipki, opisana wierszem i prozą przez Marię Zientarę-Malewską³⁶, wychodziła po Mszy św. z kościoła św. Jakuba do kapliczki św. Jerzego. Po postoju w lesie w Łęgajnach zatrzymywała się na nocleg w Biskupcu. Drugi dzień pielgrzymi szli przez Bęsię, Kolno, Robawy i wieczorem dochodzili do Świętej Lipki. Z pieszego pielgrzymowania olsztynian do Świętej Lipki ostały się wspomnienia³⁷ oraz polskie przysłowia, odnotowane przez ks. Walentego Barczewskiego³⁸. W latach 1920–1939 pielgrzymka olsztynska do Świętej Lipki korzystała już tylko z pociągu. Termin 3. niedzieli po zesłaniu Ducha Świętego zachował się, program pielgrzymki uległ jednak zmianie. W 1920 r. pielgrzymi gromadzili się o godz. 8 w kościele św. Jakuba na cichej Mszy św., po której następowało kazanie po polsku i niemiecku. O godz. 8.45 pielgrzymka przychodziła procesjonalnie do kościoła Najśw. Serca Pana Jezusa, a o godz. 10.18 następował wyjazd z pobliskiego dworca kolejowego. O godz. 11.31 dojeżdżano do stacji Sątopy-Samulewo i stąd już pieszo pielgrzymowano do Świętej Lipki. Powrót

³⁴ Walenty Barczewski, *Nowe kościoły katolickie na Mazurach*, Olsztyn 1926, s. 8.

³⁵ *Katholische Bräuche im masurischen Ostpreussen*, EK 46 (1938), s. 660. Por. A. Chętnik, *Mazurskim szlakiem*, Łomża 1929, s. 162.

³⁶ M. Zientarówna, *Łosiera do Świętolipki w 1885 roku*, *Życie Młodzieży* 31 1929 r. nr 1; Por. Maria Zientara-Malewska, *Warmio, moja miła*, Warszawa 1959, s. 142–146; Maria Zientara-Malewska, *Pieśni Warmianki*, Warszawa 1963, s. 40–42.

³⁷ Maria Zientara-Malewska, *Warmio, moja miła*, j.w.; Hildegard Falk, *Muttchens Wallfahrt nach Heiligelinde*, *Ermlandbriefe* 136 (1981), s. 23.

³⁸ Walenty Barczewski, *Kiermasz na Warmii*, Olsztyn 1923.

następował w niedzielę o 22.07 ze stacji Sątopy-Samulewo. Przyjazd do Olsztyna o godz. 23.46³⁹.

Od 1922 r. zaszły małe zmiany. Pielgrzymka rozpoczynała się o godz. 6 Mszą św. cichą z kazaniem po polsku i niemiecku. O 6.45 odprowadzano pielgrzymów do dworca głównego, o 7.38 następował odjazd z Olsztyna. Pielgrzymi przybywali na stację w Sątopach-Samulewie o godz. 9.02. Powrót w niedzielę pociągiem ze stacji Pieckowo o godz. 16.24 i przyjazd do Olsztyna o 18.28. Podobnie było w latach następnych⁴⁰.

W 1939 r. Msza św. dla pielgrzymów do Świętej Lipki rozpoczęła się w kościele św. Jakuba o godz. 5.30. Pociąg z Olsztyna wyjeżdżał o godz. 7.07. Pielgrzymi wysiadali na stacjach Sątopy-Samulewo, Reszel, Pieckowo i dalej szli pieszo do Świętej Lipki⁴¹.

Ilość pielgrzymek do Świętej Lipki w latach międzywojennych zmniejszyła się. *Niestety, straciła Świętolipka w obecnych czasach część swego dawniejszego blasku. Chociaż dzisiaj łatwiejsza podróż jak dawniej, to pielgrzymki ustają, a nabożeństwa się uszczuplają* — pisał w 1924 r. Jan Brzeszczyński⁴², nauczyciel z podolsztyńskich Gronit. Przyczyn takiego stanu mogło być wiele. Z pewnością wpływ na pielgrzymowanie do Świętej Lipki wywarła nowa sytuacja polityczna. Niemiecka granica Prus Wschodnich odcięła Świętą Lipkę od polskiego Mazowsza, a szczególnie od pielgrzymkowych kompanii Kurpiów *spod Ostrołęki, Łomży i Przasnysza, z Małego Kacka, Nowogrodu, Kadzidła i Myszyńca*⁴³. Dopływ polskich pielgrzymów z polskiego południa ustał wkrótce po 1920 r.⁴⁴. Stopniowo malał również zakres używania języka polskiego podczas nabożeństw dla pielgrzymów w Świętej Lipce. Z żalem więc stwierdziła Maria Zientara na łamach *Gazety Olsztyńskiej*:

*Dziś, niestety, polskich nabożeństw jest bardzo mało. Serce się kraje, gdy się widzi, że w kościele... tylko raz poraz — jak gdyby z taski odprawia się w niektóre dni odpustowe nabożeństwa z polskim śpiewem i wygłasza się polskie kazania*⁴⁵.

Nowe impulsy do działalności pielgrzymkowej sanktuarium w Świętej Lipce wniosły uchwały synodu diecezjalnego z października 1931 r.⁴⁶. Synod zaliczał Świętą Lipkę, obok Stoczek, Głotowa, Krosna i Gietrzwałdu, do znaczniejszych miejsc pielgrzymkowych diecezji warmińskiej, które należy polecać wiernym. Uchwały synodalne znalazły niebawem swój oddźwięk w ogólnodiecezjalnym programie duszpasterskim biskupa Maksymiliana Kallera, szczególnie od 1933 r. Sanktuaria diecezjalne, poprzez masowe pielgrzymki i spotkania religijne o charakterze ogólnodiecezjalnym, miały w uczestnikach pogłębiać wiarę i poczucie

³⁹ Bekanntmachungsbuch St. Jacobi Kirche 1917—1924. AAWO, Olsztyn 160 k. 134 v (6 VI 1920). Por. k. 177.

⁴⁰ Tamże, k. 229, 276 r-v, 275 r, 316 v, 332 v.

⁴¹ Bekanntmachungen St. Jacobi-Kirche. AAWO, Olsztyn 161 k. 201. Por. Georg Krause, Aus meiner Jugendarbeit, *Ermländischer Hauskalender* 1960, s. 183—184.

⁴² J. Brzeszczyński, *Świętolipka, Przyjaciół Dziatki. Dodatek Tygodniowy do „Gazety Olsztyńskiej”* 10 (9 III 1924), s. 40.

⁴³ A. Chętnik, j.w., s. 103.

⁴⁴ Tamże, s. 108.

⁴⁵ M. Zientarówna, *Świętolipka, Gazeta Olsztyńska* 220 (26 V 1938).

⁴⁶ Diözesansynode des Bistums Ermland. 11—13 Oktober 1932, Braunsberg 1933 s. 33.

przynależności do Kościoła katolickiego, a ponadto stanowić tamę dla antykościelnej i antyreligijnej ideologii hitlerowskiej.

Z początkiem 1933 r. w tygodniku diecezjalnym *Ermländisches Kirchenblatt*, wychodzącym w Braniewie, wprowadzono dział informacyjny pod tytułem: *Warmińskie miejscowości pielgrzymkowe*, w którym na bieżąco informowano o programie nabożeństw w Świętej Lipce, Głotowie, Gietrzwałdzie, a niekiedy także w Stoczku, Międzyzlesiu, a później też i w Ryjewie.

Na 18 czerwca 1933 r. biskup M. Kaller zapowiedział diecezjalną pielgrzymkę do Głotowa. *Duchowieństwo i wierni z całej diecezji* — głosił program pielgrzymki — *powinni się spotkać w Głotowie na wspólnej, żarliwej modlitwie, aby wyblagać łaskę pomocy Bożej do wypełniania zadań, wyznaczonych właśnie dziś katolikom przez Opatrzność Bożą*. Dalsze słowa przypominały o obchodzonym roku jubileuszowym i Akcji Katolickiej. Znamienne było określenie roli Chrystusa, *który winien stać się przywódcą i królem*⁴⁷. Była to wyraźna aluzja do gloryfikowanego przez faszyzm Hitlera.

Na 19 i 20 sierpnia tego roku została zapowiedziana do Świętej Lipki diecezjalna pielgrzymka młodzieży żeńskiej. Zaczęła ona przybywać już w sobotę 19 sierpnia. Pielgrzymki dziewcząt witał w imieniu biskupa ks. infułat Franciszek Ksawery Sander, proboszcz katedry we Fromborku. Uroczystą Mszę św. poprzedziła procesja z pochodniami. Dziewczęta składały przyrzeczenia: *Światła naszej wiary, naszej miłości Bożej, pragniemy nieść w świat. Maryja ma być naszym wzorem i przewodniczką*. Kazanie głosił ks. infułat Sander. Zachęcał do doskonałości i świętości, które stanowią warunek, aby stać się umiłowanymi dziećmi Maryi. Na tej drodze ideałem jest sama Maryja. Biskup Maksymilian Kaller przyjechał dopiero w niedzielę w towarzystwie ks. Józefa Steinki. Uczestniczył w końcowym nabożeństwie z błogosławieństwem. W przemówieniu do zgromadzonych dziewcząt biskup Kaller przypominał, iż kościół pielgrzymkowy w Świętej Lipce jest pod wezwaniem Najśw. Maryi Panny. Pismo św. mówi o drodze św. Elżbiety, która wiodła przez góry. Biskup zachęcał, aby dziewczęta, wzorem Maryi, były zawsze gotowe do służby dla nadprzyrodzonych ideałów życia i miłości.

W pielgrzymce uczestniczyło 2000 dziewcząt. Nie wszystkie pomieściły się w kościele. Część uczestniczyła w krążgankach i na terenach przykościelnych, korzystając z nagłośnienia bazyliki⁴⁸.

Rok 1934 przyniósł zasadniczą zmianę w stosunkach między państwem a Kościołem w Niemczech. Organizacjom młodzieżowym, oczywiście z wyjątkiem *Hitlerjugend*, zabroniono działalności publicznej.

Władze kościelne nie ograniczyły się tylko do protestu. W porozumieniu z kierownictwem organizacji katolickich, głównie młodzieżowych, podjęły szereg akcji duszpasterskich, które zmierzały do umocnienia zagrożonego chrześcijaństwa, broniły przed ateizmem, rasizmem i nacjonalizmem propagandy hitlerowskiej oraz umożliwiały dalszy rozwój pracy z młodzieżą i nad jej formacją religijną. W tym celu powołano do życia tzw. Wędrujący Kościół, a w Lidzbarku Warmiń-

⁴⁷ Diözesanwallfahrt nach Glottau, *EK* 19 (7 V 1933), s. 229.

⁴⁸ Wallfahrt katholischer Jungfrauen nach Heiligelinde, *EK* 35 (27 VIII 1933), s. 434. Por. *EK* 32 (6 VIII 1933), s. 395.

skim utworzono centralny ośrodek duszpasterstwa młodzieżowego, którego kierownictwo objął ks. Józef Lettau.

Jedną z form przeciwdziałania skutkom ograniczenia działalności katolickich organizacji młodzieżowych, a zarazem mających na celu umocnienie wiary i danie wiernym okazji do jej publicznego wyznawania, było organizowane przez Kościół warmiński masowe pielgrzymki, którym nadano charakter manifestacji wiary⁴⁹.

Na rok 1934 zapowiedziano trzy ogólnodiecezjalne pielgrzymki: do Krosna, Gietrzwałdu i na 1 lipca do Świętej Lipki.

Artykuł wstępny z *Ermländisches Kirchenblatt*, który podawał program pielgrzymek, zwracał uwagę na życzenie biskupa warmińskiego, jako pasterza i nauczyciela diecezji, który chce swoich wiernych zgromadzić wokół siebie i przeprowadzić ku Chrystusowi i Kościołowi. Znamienne było określenie tych trzech pielgrzymek jako „manifestacji wiary” i nadanie im charakteru pokutnego⁵⁰.

W czerwcu ten sam tygodnik ogłosił ponowny apel o uczestniczenie w pielgrzymkach diecezjalnych. Apel był kierowany głównie do mężczyzn i młodzieży męskiej. Obok dotychczasowych motywów podano dodatkowy, mianowicie maryjny. Pielgrzymki mają się odbyć do sanktuariów Matki Boskiej, która jako Matka Chrystusa jest Matką naszą i po wszystkie czasy na nowo przynosi nam Chrystusa. Przy tej okazji podany został plan uroczystości religijnych w miejscach pielgrzymkowych, tekst ślubowania wiary oraz apel do członków stowarzyszeń męskich.

Pielgrzymkom diecezjalnym w 1934 r. towarzyszył przenośny krzyż drewniany, wysokości około 2,3 m, osadzony na podium z uchwytyami drążkowymi, które umożliwiały jego procesyjne przenoszenie. Krzyż ten, jako symbol tegorocznych pielgrzymek i krzyż młodzieży warmińskiej, miał być znakiem gotowości młodzieży do ofiary i jej pełnej przynależności do Chrystusa Pana. Krzyż ten po raz pierwszy pojawił się 1 lipca 1934 r. w Świętej Lipce. Wniesiono go uroczyście w procesji i ustawiono przed ołtarzem polowym. Przed krzyżem tym w Świętej Lipce pielgrzymi składali publicznie wyznanie wiary i przyrzeczenie wierności Bogu i Kościołowi⁵¹.

Uroczystą Mszę św. odprawił i kazanie wygłosił ks. biskup M. Kaller. Wyjaśnił w nim pielgrzymowanie jako modlitwę i wyznawanie wiary. Przypomniat, iż Chrystus jest naszym królem, gdyż jest Bogiem. Królestwo Chrystusowe ujmował bardzo szeroko, obejmując nim nie tylko ludzi, wiernych, lecz również i życie publiczne, narody i państwa.

Po południu odbyło się nabożeństwo, w czasie którego naukę wygłosił ks. Józef Lettau. Mówił na temat Maryi jako drogi do Chrystusa Króla.

W pielgrzymce tej uczestniczyło 40 księży i 20 tys. wiernych. Na uroczystość

⁴⁹ M. Borzyszkowski, Sanktuarium Maryjne w Gietrzwałdzie w okresie międzywojennym (1921—1939). *SW* 14 (1987), s. 335.

⁵⁰ Drei grosse Wallfahrtstage im Ermland, *EK* 22 (3 VI 1934), s. 273. — Glaubenskundgebungen in unserer Diözese. *Kirchliches Amtsblatt für das Bistum Ermland* 6 (1 VI 1934), s. 185; G. Reifferscheid, Das Bistum Ermland und das Dritte Reich, Köln—Wien 1975, s. 106.

⁵¹ *Diarium, j.w.*, I VII 1934, *EK* 27 (8 VII 1934), s. 375; 81 (5 VIII 1934), s. 390; 36 (9 IX 1934), s. 472, G. Reifferscheid, *j.w.*, s. 119.

przygotowano się bardzo starannie: ołtarz polowy, nagłośnienie, służby porządkowe⁵².

W roku 1935 obchodzono w diecezji warmińskiej zakończenie Roku Świętego, które wypadło na czas od 26 do 28 czerwca. Na uroczyste obchody zakończenia Roku Świętego wybrano: Frombork, Głotowo i Świętą Lipkę. Program uroczystości w Świętej Lipce obejmował: Mszę św. o godz. 5, z początkiem całodziennego wystawienia Najśw. Sakramentu, o godz. 6, 7, 8 Msze św. ciche. Mszę św. o godz. 9 odprawił ks. A. Marquardt, wikariusz generalny, a kazanie głosił ks. biskup M. Kaller. Mówił na temat udziału Matki Boskiej w dziele zbawienia.

O godz. 14.30 odprawiano Drogę Krzyżową, podczas której kazanie głosił ks. infułat Franciszek Sander, proboszcz katedry fromborskiej. O godz. 17 uroczystości zakończono nabożeństwem i błogosławieństwem pielgrzymów⁵³.

Kolejna pielgrzymka ogólnodiecezjalna do Świętej Lipki, ogłoszona przez biskupa M. Kallera, odbyła się 12 sierpnia 1936 r. Przybyło wówczas 25 tys., a według niektórych szacowań nawet 35 tys. pielgrzymów, wśród nich 46 księży i 6 kleryków. Z Reszla szli ludzie całymi rodzinami. Wypowiadano 3 tys. osób. Rozdano 6500 komunii św.

Pielgrzymi uczestniczyli we Mszy św. polowej na placu przed kościołem. Mszę św. odprawił biskup M. Kaller w asyście ks. Franciszka Sandera z Fromborka, ks. Franciszka Heyduschki z Jezioran, ks. Konrada Dautera z Mrągowa i ks. Oskara Grawa z Luter.

Pielgrzymi byli ustawieni w cztery stany. Każdy z nich odmawiał osobno swoje *Credo*. Biskup Kaller poświęcił swoje kazanie tematyce Kościoła katolickiego. Chrystus przekazał Apostołom swój urząd nauczycielski, kapłański i pasterski. Urząd nauczycielski czyni biskupa odpowiedzialnym za rozpowszechnianie Ewangelii, szczególnie w czasach współczesnych w obliczu wielu błędów. Biskup, korzystając ze swego urzędu nauczycielskiego, przypominał, iż współcześnie religia bywa rozumiana często w oderwaniu od Boga. Nakładają się na nią różne treści, zwłaszcza społeczne i narodowe. Wiara w naród nie jest wiarą w Boga.

Podczas kazania biskup odczytał oświadczenie, w którym wyraził swój protest z powodu prowadzonych w Niemczech procesów przeciw zakonowi.

W dalszym ciągu swego kazania, mówiąc o urzędzie kapłańskim, biskup zachęcał do przyjmowania sakramentów św., szczególnie pokuty i Komunii św. Korzystając ze swego urzędu pasterskiego biskup Kaller podkreślał potrzebę ścisłej łączności wiernych z biskupem. Ostrzegał przed niebezpieczeństwem, które współcześnie grożą wierze, m.in. pisma ją szkalujące, a także zwracał uwagę na sytuację panującą w szkolnictwie.

Kazanie popołudniowe głosił ks. Franciszek Schabram, dziekan z Reszla. Mówił na temat łączności wiernych z Chrystusem i biskupem⁵⁴.

⁵² Die Muttergottes von Heiligelinde. *EK* 24 (17 VI 1934), s. 307; Das war Heiligelinde, *EK* 24 (17 VI 1934), s. 307; Das Kreuz der ermländischen Jugend, *EK* 36 (9 IX 1934), s. 472.

⁵³ Vermeldungen, j.w. 25 VIII 1935. Der Gottesdienst an den drei letzten Tagen des Heiliges Jahres, *EK* 15 (14 IV 1935), s. 244; Unsere Jubiläumsschlussfeiern in Frauenburg, Glottau und Heiligelinde, *EK* 19 (12 V 1935), s. 333.

⁵⁴ Achtung! Wallfahrt nach Heiligelinde. *EK* 26 (28 VI 1936), s. 429; Maria am See, *EK* 27 (5 VII 1936), s. 438; Heiligelinde — ein Tag christlicher Freude und Wahrheit. Die Wallfahrt am 5. Juli — Ein machtvolles Bekenntnis zu Christus und seiner Kirche, *EK* 28 (12 VII 1936), s. 452–455, 458.

Mówiąc o roku 1937, warto odnotować pielgrzymkę autokarową wiernych z Bilderweitschen, miejscowości położonej w diaspory 170 km na północy wschód od Świętej Lipki⁵⁵.

W tymże roku 1937 ukazały się artykuły, pisane przez ks. E. Brachvogela⁵⁶ i A. Birch-Hirschfeld⁵⁷, popularyzujących dzieje Świętej Lipki. *Gazeta Olsztyńska* zamieściła na pierwszej stronie zdjęcie Świętej Lipki i opatrzyła je tekstem: *Świętolipka. Kościół odpustowy, najokazalszy w Prusach Wschodnich zabytek barokowy, pełen pamiątek polskich*⁵⁸.

W roku następnym, a więc 1938 Maria Zientara rozpoczęła druk na łamach *Gazety Olsztyńskiej* ośmiocinkowego opisu Świętej Lipki⁵⁹, a *Ermländisches Kirchenblatt* informował o pielgrzymce do Świętej Lipki ostatniego wielkiego mistrza krzyżackiego Albrechta Brandenburskiego⁶⁰.

Kolejna pielgrzymka diecezjalna została zapowiedziana do Świętej Lipki na 3 lipca 1938 r.⁶¹.

Część pielgrzymów przysła już w sobotę i nocowała w kościele. Od rana plac wypełniał się ciągle napływającymi pielgrzymami. Msza św. nie mogła być odprawiona na placu, a tylko wewnątrz dziedzińca kościelnego. Z tego względu ołtarz polowy ustawiono na ścianie portalowej kościoła. Ludzie z trudem mogli się pomieścić i z konieczności zajmowali miejsca na placu.

Mszę św. odprawił biskup M. Kaller w asyście ks. Sandera i ks. Heyduschki. Kazanie mówił biskup na temat Eucharystii jako źródła życia. Naukę popołudniową głosił ks. Dymek, jezuita, na temat *Pius XI i rodzina*. Podczas uroczystości rozdano 8 tys. komunii św.⁶².

Władze administracyjne potraktowały pielgrzymkę bardzo nieprzychylnie. Dało się to zauważyć szczególnie w Świętej Lipce, gdzie pielgrzymi nie mogli korzystać z placu przedkościelnego. Był to zresztą początek szerszych ograniczeń, jakie zaczęto stosować wobec pielgrzymek do sanktuariów maryjnych.

Planowana na rok 1940 ogólnodiecezjalna pielgrzymka nie uzyskała pozwolenia władz administracyjnych niemieckich.

Rok 1938 odczuła Święta Lipka w sposób szczególny. Wkrótce po Wielkanocy, mianowicie 23 kwietnia, został aresztowany przez gestapo ks. Leopold Willimsky, superior jezuitów ze Świętej Lipki. W samo południe tego dnia przyjechały do Świętej Lipki trzy samochody gestapo z Królewca. Oficjalnym powodem był fałszywy donos rybaka z jeziora klasztornego. Ojciec Willimsky był przesłuchiwany na miejscu, a cały dom został poddany szczegółowej rewizji. Mimo bezpodstaw-

⁵⁵ Diaspora pilgert nach Heiligelinde. *EK* 29 (18 VII 1937), s. 380; Por. Etwa 1936... *Ermlandbriefe* 113 (1975), s. 11.

⁵⁶ E. Brachvogel, Der Maler von Heiligelinde, *EK* 31 (1 VIII 1937), s. 407; Tenże: Grundssteinlegung in Heiligelinde vor 250 Jahren, *EK* 45 (7 XI 1937), s. 616.

⁵⁷ A. Birch-Hirschfeld, Ein Heiligelinder Beichtzettel, *EK* 13 (28 III 1937), s. 183.

⁵⁸ 279 (3 XII 1937).

⁵⁹ 114 (29 V 1938).

⁶⁰ Des letzten Hochmeisters Wallfahrt nach Heiligelinde, *EK* 25—26 (1938), s. 361—362, 374.

⁶¹ Die Gottesmutter von Heiligelinde, *EK* 25 (1938), s. 362. — Heiligelinde, *EK* 26 (1938), s. 367.

⁶² Diarium, j.w., 3 VII 1938. Vermeldungen, j.w. Der Nicht Wallfahrten von Glottau war auch da... und schrieb uns einen Brief aus Heiligelinde, *EK* 28 (10 VII 1938), s. 394—397. — Heiligelinde, *EK* 29 (17 VII 1938), s. 419.

nych oskarżeń i braku jakichkolwiek dowodów, ojca Willimsky'ego zabrano o godz. 21 do więzienia w Kętrzynie. *Nikt z tych, którzy o. Superiora znali — notował kronikarz zakonny — nie wierzył w prawdziwość stawianych zarzutów. Cały szereg znanych ludzi natychmiast wyraziło gotowość, aby zaświadczyć o jego niewinności, wśród nich byli również ewangelicy i członkowie NSDAP*⁶³.

Ks. Willimsky'ego zwolniono po 8 tygodniach więzienia. Zaraz potem ponownie aresztowano na kilka dni. O. Willimsky pozostał na stanowisku superiora do 23 listopada 1938 r. Nowym superiorem został ks. Alfons Wolf⁶⁴.

W 1939 r. Msze św. w niedzielę pielgrzymkowe odprawiono w kościele w Świętej Lipce o godz. 6.45, 7.30, 8.30 i 10.

W 1939 r. pielgrzymki nadal przychodziły do sanktuarium. Odnotowano grupy pielgrzymkowe z następujących miejscowości: Stanclewo, Jeziorany, Warpuny, Tolnik, Widryny, Lembruk, Otry, Bredynki, Unikowo, Ryn, Barczewko, Klebark Wielki, Kobuły, Purda Wielka, Prasłity, Kiwity, Mrągowo, Ramsowo, Węgoj, Lamkowo, Sętań, Biesowo, Reszel, Łabędziewo, Stryjewo, Pasterzewo, Mnichowo, Zawidy, Kępa Tolnicka, Rzeck, Różnowo, Bartolty Wielkie.

10 września 1939 r. jak co roku przybyli pielgrzymi do Świętej Lipki. Znakiem trwającej wojny był udział 50 żołnierzy niemieckich, stacjonujących w Potwągach w pobliżu Świętej Lipki. Dalsze dni przynosiły coraz więcej realiów wojennych. 16 września pojawili się w Świętej Lipce pierwsi jeńcy polscy, których zatrudniano przymusowo przy pracach rolnych. Grup jeńceckich, polskich i francuskich, będzie przybywać. Dla księży jezuitów ze Świętej Lipki doszły nowe obowiązki duszpasterskie: opieka religijna nad jeńcami i przymusowymi robotnikami. 17 września i 19 listopada ogłoszono nabożeństwo żałobne za poległych na wojnie. 26 grudnia ksiądz proboszcz zachęcał do nabywania i wysyłania do parafian w wojsku broszury *Weihnachten — fern von der Heimat*⁶⁵.

W 1939 r. w Świętej Lipce wypowiedziano 10 600 penitentów, udzielono 40 150 komunii św. W parafii udzielono 50 chrztów, 27 ślubów (w tym 18 spoza parafii), odwiedziono 268 chorych, było 12 pogrzebów⁶⁶.

W roku 1940, mimo czasu wojny, prowadzona jest normalna praca duszpasterska w kościele w Świętej Lipce, jak i w placówkach dojazdowych, mianowicie w Widrynach, Pieckowie, Potwągach, Pilcu i Lembruku.

6 marca 1940 r. ojciec superior Alfons Wolf został przesłuchany przez policję niemiecką, która zarzucała mu odprawianie Mszy św. w Lembruku, w której uczestniczyli jeńcy. Ks. Wolf tłumaczył się, iż nabożeństwa w Lembruku były odprawiane już dawniej. Wierni prosili o te nabożeństwa, gdyż do Świętej Lipki mają daleko. Jeńców natomiast zauważył dopiero podczas kazania.

10 kwietnia policja ponownie przesłuchiwała ponad godzinę ks. Wolfa w sprawie nabożeństw w Lembruku, Pilcu i Potwągach, a zwłaszcza z powodu udziału w nich jeńców, robotników przymusowych.

18 kwietnia z kolei gestapo przesłuchiwało ks. Wolfa w tej sprawie. Ks. Wolf

⁶³ Diarium, j.w., 23 IV 1940. Por. G. Reifferscheid, j.w., s. 198.

⁶⁴ Diarium, j.w., 23 XI 1938.

⁶⁵ Publicanda — Heiligelinde 12.06.1938—10.05.1942. Archiwum Klasztoru OO. Jezuitów w Świętej Lipce.

⁶⁶ Tamże.

otrzymał przy tej okazji poważne ostrzeżenie za udział jeńców w nabożeństwach, zwłaszcza we mszach św. 26 XII 1939 r. w Lembruku oraz 7 I i 4 II 1940 r. w Potwągach. Nakazano, aby w przyszłości nabożeństw nie odprawiać w domach prywatnych, lecz w budynkach publicznych, np. w szkole i to za zezwoleniem miejscowych władz administracyjnych. Nabożeństwa dla jeńców wojennych może odprawiać tylko kapelan wojskowy (15 VIII)⁶⁷.

Tradycyjne pielgrzymki do Świętej Lipki odbywały się nadal. Odnotowano przybycie grup pielgrzymkowych z następujących miejscowości: Klewno, Biszynek, Unikowo, Ryn Reszelski, Reszel, Sątopy, Leginy, Olsztyn — parafia św. Jakuba (ks. Alfons Krause), Krekole, Barczewko, Biesowo, Kiwity, Łabędziewo, Jeziorany, Lembruk, Widryny.

Odpust w uroczystość św. Piotra i Pawła 30 czerwca 1940 r. odbył się z udziałem ks. biskupa warmińskiego Maksymiliana Kallera. W przeddzień przybyli na uroczystości ks. infułat F.X. Sander, proboszcz katedry we Fromborku, ks. dziekan Wilhelm Thater z Lidzbarka. Spowiadano od 15 do 17. O godz. 20 odbyły się nieszpory. W uroczystość odpustową pielgrzymi uczestniczyli we mszach św. o godz. 5, 6, 7, 8, 9. Mszę św. pontyfikalną odprawił o godz. 10 ks. biskup M. Kaller. Kazanie głosił ks. dziekan Wilhelm Thater. Mówił na temat rodziny jako szkoły życia religijnego. Ks. biskup Kaller przemówił na zakończenie mszy św. W odpuście uczestniczyli parafianie, pielgrzymi na czele z 26 księżmi.

W roku 1940 rozdano w Świętej Lipce 35.000 Komunii św. Ochrzczono 37 dzieci, udzielono 12 ślubów, odbyło się 12 pogrzebów⁶⁸.

Święta Lipka w okresie omawianych dwudziestu lat przeszła przez bardzo trudny okres. Pierwsza wojna światowa i ustanowienie po niej nowych granic zamknęło dopływ pielgrzymów z Kurpiów i Mazowsza. Nadal pielgrzymowali jednak pątnicy, głównie z Warmii. Powrót jezuitów do Świętej Lipki wpłynął korzystnie na rozwój duszpasterstwa parafialnego i pielgrzymkowego w Świętej Lipce. Zachowane z lat przedwojennych, od 1932 r. aż po lata czterdzieste — *Księgi ogłoszeń parafialnych* oraz *Dziennik klasztoru w Świętej Lipce* — pozwalają stwierdzić, iż działalność duszpasterska księży jezuitów miała tu kilka zasadniczych kierunków oddziaływania. Było to duszpasterstwo parafian, pielgrzymów, wiernych mieszkających w diaspory mazurskiej, a ponadto duszpasterstwo robotników rolnych i jeńców na przymusowych robotach w Prusach Wschodnich, z powodu czego księża jezuici w Świętej Lipce byli narażeni na przesłuchania, areszty i liczne szykany ze strony władz hitlerowskich. Na szczególną uwagę zasługują pielgrzymki ogólnodiecezjalne do Świętej Lipki w latach 1933—1936 i 1938, ujęte w program duszpasterstwa diecezji warmińskiej za biskupa Maksymiliana Kallera.

⁶⁷ Diarium, j.w.

⁶⁸ Publicanda, j.w.

HEILIGELINDE (ŚWIĘTA LIPKA) IN DEN JAHREN 1920—1940

ZUSAMMENFASSUNG

Heiligelinde als Wallfahrtsort ist schon seit dem 14. Jahrhundert bekannt. Während der Reformation wurde die dortige Kapelle von den Rastenburgern zerstört. Erst im 17. Jahrhundert, nach vielen Bemühungen, konnte Stefan Sadorski Heiligelinde kaufen und dem Ermländischen Domkapitel und weiter den Jesuiten schenken. Nach der Aufhebung des Jesuitenordens, arbeiten hier bis 1932 als Seelsorger die Geistlichen der Diözese Ermland. Im Jahre 1932 sind die Jesuiten zurückgekommen. Dieser Wallfahrtsort zeigte seine geistigreligiöse Tätigkeit hauptsächlich durch die feierliche Begehung der Marienfeste. Nach Heiligelinde pilgerte man vor allem aus Ermland, aber auch aus Masuren. Auf Grund des Beschlusses der Diözesansynode aus dem Jahre 1932 wurde der Wallfahrtsort Heiligelinde für einen Diözesanwallfahrtsort erklärt. In dem seelsorgerischen Programm — des Bischofs von Ermland M. Kaller — zur Festigung des Glaubens unter seinen Diözesanen, insbesondere der Jugend, und zur Vorbereitung einer siegreichen Auseinandersetzung mit der nationalsozialistischen Ideologie, sollte den Diözesanwallfahrten nach Heiligelinde eine wichtige Rolle zufallen. Sie fanden in den Jahren 1933, 1934, 1935, 1936 und 1938 statt, hatten einen Massencharakter und trugen das Zeichen einer Glaubenskundgebung. Im Jahre 1938 wurde Kloster in Heiligelinde, vor allem Wohnung von dem Superior Pater Leopold Willimsky, von der Gestapo durchsucht. Pater Willimsky wurde verhaftet. Im Jahre 1940 wurde mehrmals von der Polizei und Gestapo der Superior von Heiligelinde Pater Alfons Wolf verhört, weil in den einigen hl. Messen auch die polnischen und französischen Gefangenen — Zwangsarbeitern teilgenommen haben.